

mitten, runslingans början och slut nedtill och ett stycke av runslingan upptill. Ristningen är djupt huggen och i stort sett tydlig.

Inskrift (med det inom [] supplerat efter v. Friesen):

biaurn × **auk** × ... **ain** × **atir** × - [ka] ... **ant** +
 5 10 15 20

Biorn ok ... [st]æin æftir ... and.

»Björn och ... sten efter ... ande.»

Till läsningen: Intet sk vid inskriftens början. Av 2 i finns endast övre delen i behåll, av 3 a hst jämte en svag skugga av bst. Övriga runor i namnet äro tydliga. Nedre delen av 8—9 uk nästan utplånad; även bst i 9 k svag. Av de runor, som sedan följt i det bevarade stycket av runslingan, finnas inga säkra spår. Intet sk efter 14 t, men däremot ett tydligt spår av ett sk efter 16 r i kanten av brottet. Därefter nedre delen av en rak stav. Bst i 20—21 an korta, men säkra. Avståndet mellan 21 n och 22 t påfallande stort. Framför 22 t går ett hugget streck över runslingan, förmodligen en ornamentslinje.

Inskriften torde med säkerhet kunna suppleras sålunda: »Björn och ... läto resa stenen efter ... Gud hjälpe hans ande.» Den har sålunda haft den i inskrifter från 1000-talet vanliga formuleringen. Ornamentiken är enkel, men i intet avseende avvikande från det hävdvunna och normala. Påfallande är endast det vackert tecknade korsets storlek och dominerande ställning. Det upptager hela centrum av ristningsytan och har säkerligen en gång i hög grad tilldragit sig uppmärksamheten. Detta jämte materialet, sandsten, talar för att stenen från början har varit rest på en kristen begravningsplats, sannolikt inom det nuvarande Uppsalas område.

944. Uppsala. Nu i Upplands Fornminnesförenings samlingar.

Pl. 11.

Litteratur: S. B. F. Jansson, Rapport till Riksantikvarien 1943 (ATA), i Fornvännen ¹⁵/s 1943, s. 313.

Runstenen påträffades i februari 1943 vid Tunaberg, omkr. 1 km. N om Uppsala, vid grävning i den schaktningsjord, som från Uppsala stad har forslats ut till denna plats. Varifrån stenen har kommit och när den har hamnat vid Tunaberg, har icke kunnat utrönas. Stenen fördes till Ärkebiskopens stall, där den alltjämt förvaras, bland de stenföremål, som tillhöra Upplands Fornminnesförenings samlingar.

Grå granit, av hårt och fast gryt. Stenen är ett fragment. Det bevarade stycket utgör övre delen av en uppenbarligen mycket stor sten. Höjd 1,14 m., bredd 0,90 m. Tjockleken är betydande, omkr. 0,37 m. Ytan är tämligen plan, men rätt ojämn. Nedtill är ristningen skadad genom stora avflagringar. Den är djupt huggen. Inskriften är överallt säker.

Kvarsittande murbruk vittnar om att stenen tidigare har varit inmurad i en stenbyggnad. Möjligt är, att även denna sten, liksom U 937—941, härrör från det gamla klosterområdet. I så fall är det väl icke omöjligt, att fotstycket en gång kan komma i dagen.

Inskrift:

trusboi × **u** ... - **stin** × **æftir** × **kiula** × **faður** × **s** ...
 5 10 15 20 25

Drosboi ok ... stæin æftir kiula, faður s[inn] ...

»Drosboe och ... stenen efter kiula, sin fader ...»

Till läsningen: Intet sk framför 1 **t**. Namnet 1—7 **trusboi** är fullkomligt säkert. Av r. 9 finns endast övre delen av en stav. **a** är uteslutet; bst skulle ovillkorligen ha varit bevarad. Möjligen övre stapeln av ett **s**; de nedre staplarna skymta svagt, men det är ovisst, om detta verkligen är spår av huggning. Intet sk framför 10 **s**. 12 **i** är icke stunget; icke heller 18 **k**. 14 **e** är däremot tydligt stunget. Alla runorna i namnet 18—22 **kiula** äro fullt säkra.

De båda bevarade mansnamnen äro mycket sällsynta. *Drosboi* har tidigare varit belagt endast genom en inskrift från Vallentuna kyrka (U 216). Ett namn motsvarande **kiula** (ack.) är känt endast från en sörmländsk inskrift (Sö 48): **kiuli** (nom.). Det har där uppfattats som återgivande ett runsv. fsv. *Gylli*, kortnamn till det vanliga mansnamnet *Guðlaifr*. Detta torde emellertid varit tvivelaktigt, då de båda beläggen ha vokalen tecknad **iu**. Möjligen ha vi att göra med ett kortnamn till det säregna och otolkade mansnamn, som föreligger i **kiulakr** U 42, **giulakr** U 287, **kiula**- Sö 329, **kiulak** Ög 20. Se om detta Sö 339 och U 287.

Vaksala härad.

Socknar: Danmark, Vaksala och Gamla Uppsala. Sistnämnda socken är sedan 1947 införlivad i Uppsala stad. Även en mindre del av Vaksala inkorporerades år 1952 med Uppsala. Till dessa förändringar har här icke tagits någon hänsyn; det har ansetts lämpligt att behandla det gamla häradsområdets alla runminnesmärken på samma ställe.

Häradet är till ytvidden icke stort; det är i själva verket det minsta i Uppsala län, liksom i det gamla Tiundaland. Till större delen består det av odlad slättbygd, på östra sidan av Fyrisån, den s. k. Uppsala-slätten. Skogsmarker finnas endast i utkanterna i S och i NÖ. Vid s. k. Håga-tid (omkr. 1000 f. Kr.) utgjordes härads nuvarande område huvudsakligen av en vidsträckt havsfjärd, ur vilken de högst belägna punkterna sköto upp såsom enstaka öar. Under vikingatiden låg här svearikets centrum, med kungsgården vid (det gamla) Uppsala i N och den för de tre folklanden gemensamma tingsplatsen Mora sten vid häradsgränsen i S. Betydande områden utgjordes ännu av en sank och svårodlad lerslätt, den s. k. Föresäng. Vaksala härad är utan tvivel ett av de gamla och ursprungliga hundarena inom Tiundaland. Med hänsyn till landhöjningens förlopp kan därför hundaresindelningen näppeligen ha kommit till tidigare än vid vår tideräknings början. Bygderna i denna inre del av Uppland hade fördelen av å ena sidan ett skyddat läge, å andra sidan bekväma förbindelser ut till havet för handel och ledung. Byarna lågo så gott som undantagslöst på något avstånd från ån; de ha alltjämt kvar det typiska läget på de bergbackar och låga moränkullar, som här och var höja sig något över åkrar och ängsmarker (t. ex. Villinge och Säby i Danmarks sn, Gränby och det nu försvunna Sala i Vaksala sn, Bärby, Myrby och Husby i Gamla Uppsala sn). Den viktigaste inre landvägen gick i härads längdriktning parallellt med Fyrisån från Ulva gamla vadställe över (Gamla) Uppsala, Vaksala och Danmark till Fålebro och Mora sten. Häradets tingsplats låg under medeltiden, och sannolikt även tidigare, på Vaksala-höjden, i närheten av Vaksala kyrka. Om namnet Vaksala (*vårdkasberget*) J. Sahlgren i *Namn och bygd* 1 (1913), s. 59 f.

Runstenar finnas — eller ha funnits — vid flertalet av de gamla byarna. På längre avstånd från bytomterna stå endast de båda runstenarna vid Fålebro (U 947 och 948), den viktiga och säkerligen tidigt trafikerade överfarten över Sävja-ån mellan Danmarks by och Berga by. Många runstenar ha emellertid blivit bortförda från sina ursprungliga platser och använda vid kyrkobyggena. Särskilt har Vaksala kyrka varit rik på i kyrkoväggen och i kyrkogårdsmuren inlagda runstenar. Kanske har också en och annan runsten under medeltiden blivit förd till de stora kyrkliga byggena i Uppsala.

De kända runristningarna inom Vaksala härad äro till antalet 42. Därav komma 15 på Danmarks sn, 18 på Vaksala sn och 9 på Gamla Uppsala sn. Man kan icke tillbakahålla en undran över att runminnena på denna plats äro så få jämförelsevis. Ha de, som en gång kunna ha funnits, försvunnit under senare tider, i samband med de stora förändringar, som ha skett just på denna plats och som säkerligen ha spolierat många fornminnen? Av de 7 runstenar, som funnos i Gamla Uppsala på 1600-talet, ha icke mindre än 4 försvunnit i senare tid (så när som på ett par små fragment), och av de tillkomna 2 är den ena (U 982) ett litet fragment, den andra (U 983) möjligen en ristning från senare tid. Tiden har farit mycket hårt fram med runminnesmärkena i Gamla Uppsala.

Av de 42 ristningarna inom häradet äro 9 helt förkomna och endast kända genom äldre avbildningar och uppgifter: U 952—955, 972, 977, 981, 984 och 986. Av en bland dessa (U 981) finnes icke någon avbildning bevarad. Av ytterligare 4 finnas endast fragment i behåll: U 958, 959, 968 och 980. Det återstår sålunda för närvarande 33 ristningar. Fyra av dessa äro såsom nämnt numera endast fragment men funnos på 1600-talet i fullständigare skick.

Av de 42 ristningarna äro några kända endast som fragment: U 960, 965—967, 982 eller i starkt stympat skick: U 962, 963 och 973, sammanlagt 8 stycken. Ett av dessa (U 966) innehåller endast ornament, inga runor. Om ytterligare frånräknas de fyra förut nämnda fragmenten av tidigare kända ristningar, finns det följaktligen inom häradet 32 fullständigt (eller åtminstone nära nog fullständigt) bevarade ristningar. Av dessa innehåller en (U 979) endast ornamentik, inga runor. En av runstenarna (U 983) är försedd med en inskrift, som icke är språkligt tydlig.

I Vaksala härad finnes en runristning utförd på en berghäll (U 979) och en (U 956) på ett större flyttblock, som knappast har blivit av människohand fört till den plats, där det nu ligger.

Drygt hälften, eller närmare bestämt 22, av de 42 runristningarna voro kända av Bureus. Hälften av dessa hade han själv undersökt, nämligen följande 11: U 945, 947, 948, 952, 954, 959, 961, 963, 979, 981, 986. Inskrifterna på ytterligare lika många hade han fått av sin medhjälpare Rhezelius: U 950, 951, 955—958, 968—971, 984. Därtill kommer en (U 962), som endast finnes upptagen i Rhezelius' samlingar.

Genom *Ransakningarna* blevo ännu 7 runristningar kända, nämligen U 946, 964, 965, 974, 976, 977 och 985. I Peringskiölds *Monumenta* (1710) ha tillkommit 4, nämligen U 960, 972, 978 och 980. Sammanlagt 34 ristningar i Vaksala härad ha sålunda varit kända av 1600-talets fornforskning. Av dessa äro 32 avbildade i *Bautil*¹. Där saknas nämligen U 965 och U 981; av den senare har överhuvud taget ingen avbildning blivit bevarad. — Samma 32 ristningar jämte ytterligare en (U 981) äro förtecknade i Liljegrens *Runurkunder* (L 184—215, 1553).

Under 1800-talet ha 6 nya runristningar kommit i dagen inom området: U 953, 966, 967, 973, 975 och 982, under 1900-talet 2: U 949 och 983.

945. Danmarks kyrka.

Pl. 12.

Litteratur: B 410, L 204. J. Bureus, Fa 6 s. 67 n:r 104 (Bureus' egen uppteckning), Fa 5 n:r 78, Fa 1 s. 18; Ransakningarna 1667—84; J. Peringskiöld, *Monumenta Uplandica per Thiundiam* (1710), s. 274; O. Celsius, *Svenska runstenar* (Fm 60) 1, s. 78, *Acta Literaria Sveciae* 2 (1725—29), s. 213; N. R. Broeman, *Sagan om Ingvar Widtfarne* (1762), s. 244; *Kyrkoinventarium 1829* (ATA); UFT h. 7 (1878), s. 35; Skrivelse från Riksantikvarien H. Hildebrand till K. B. i Uppsala län ¹⁶/₁₀ 1890 och svar från denne ²⁷/₁₀ 1890 (ATA); E. Brate, *Svenska runristare* (1925), s. 80; O. v. Friesen, *Runorna* (1933), s. 221; *Fornminnesinventering i Danmarks sn 1937—38* (G. A. Hellman m. fl., ATA); Skrivelse till Riksantikvarien av E. Wessén ¹⁵/₈ 1951 (ATA); Rapport till Riksantikvarien av S. B. F. Jansson 1951 (ATA).

Äldre avbildningar: J. Rhezelius, teckning (F 12 n:r 101); J. Bureus, kopparstick (F f 6 n:r 35); osign. träsnitt i Peringskiöld a. a. och B 410.

Runstenen står sedan hösten 1951 rest på kyrkogården, 6 m. NNÖ om västra kyrkogårdsgången, 5 m. NV om tornets nordvästra hörn. Ristningsytan är vänd åt SV.

Runstenen fanns enligt Bureus »I Danmarkz Kyrkedörr» (Fa 6). I *Ransakningarna* uppges (av länsmannen Anders Pehrsson Rox), att en påskriven sten låg i »Kyrkian under stoore dören». Peringskiöld (1710) har en fullständigare uppgift: »I Danmarks Kyrkiodör innom Wåken-

¹ B 380, 382—413. B 380 och 382 återge samma runsten; likaså B 399 och 401. Å andra sidan ha två olika stenar (U 952 och 956) i *Bautil* av misstag erhållit samma nummer.